

¹Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

РИЗИКО-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД НА ЕТАПАХ ПЕРВИННОГО ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ

У статті узагальнено: основні законодавчі правила, норми та принципи здійснення фінансового моніторингу вітчизняними суб'єктами господарювання; концептуальні визначення Закону України 361-IX; організацію та методичку ризико-орієнтованого підходу на етапах первинного фінансового моніторингу та міжнародну практику його проведення. Розкрито класифікацію ризиків за результатами проведення фінансових операцій, що підлягають моніторингу, їх вплив на ефективність бізнесу. Обґрунтовано необхідність ретельного виявлення та перевірки ризиків за результатами операцій з активами, визначеними законом як «об'єкти фінансового моніторингу». Міжнародну практику ідентифікації ризиків за окремими фінансовими операціями наведено на прикладі аудиторської діяльності. Для суб'єктів первинного фінансового моніторингу (на прикладі аудиторських фірм) запропоновано альтернативні підходи щодо внутрішнього регулювання системи управління ризиками як невід'ємної складової забезпечення якості надання аудиторських послуг.

Ключові слова: фінансовий моніторинг; суб'єкт первинного фінансового моніторингу; профіль ризиків; підозріла фінансова операція; аудиторська фірма.

Актуальність теми. З 28 квітня 2020 року набули чинності в новій редакції актуальні для національного економічного розвитку норми Закону України 361-IX «Про запобігання та боротьбу з легалізацією (відмиванням) доходів, отриманих незаконно, фінансуванням тероризму та розповсюдженням зброї масового знищення» (далі – Закон 361-IX) [1]. Керівні настанови Закону 361-IX стосуються потенційних наслідків проведення певного переліку фінансових операцій, що можуть за наслідками відмивання неправомірних доходів негативно впливати на розвиток збалансованої національної економіки. Зазначений документ є

інструментарієм боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, отриманих незаконно, фінансуванням тероризму та розповсюдженням зброї масового знищення за умовними двома рівнями:

- на рівні відповідальних осіб – бенефіціарних власників юридичних осіб (тобто фізичних осіб), зобов'язуючи суб'єктів первинного та державного фінансового моніторингу їх детально розкривати;
- на рівні безпосередньо фінансових операцій – об'єктів фінансового моніторингу, вимагаючи від суб'єктів фінансового моніторингу (СПФМ) належним чином ідентифікувати, здійснювати валідацію та верифікацію даних щодо результатів їх проведення.

Закон 361-ІХ в певній мірі адаптує до вітчизняних реалій розвитку підприємництва Рекомендації FATF – Міжнародних стандартів щодо боротьби з відмиванням коштів, фінансуванням тероризму та розповсюдження зброї масового знищення. Для поширення міжнародних стандартів в країнах, що не входять в FATF, створені 8 регіональних груп по її типу, в т.ч. найбільша – Євразійська група, яка є асоційованим членом FATF. До держав-спостерігачів цієї групи відноситься і Україна [2]. Тому наша держава повинна адаптувати до своїх конкретних умов Рекомендації FATF, встановлені міжнародними стандартами.

Зміни стандартів FATF (в редакції 2012-го року) внесли суттєві уточнення в ряд положень фінансового моніторингу, посиливши такі питання як:

1) управління ризиками: запроваджено ризик-орієнтований підхід, що уможливить країнам і суб'єктам первинного/державного фінансового моніторингу розподіляти свої ресурси більш ефективно шляхом посилення контролю за відмиванням неправомірних доходів;

2) прозорість: недостатність прозорості відносно володіння й контролю за фінансовими операціями (зокрема, з використанням електронних грошових переказів) піддає вразливості ці процеси через зловживання з боку кримінальних елементів і терористів;

3) міжнародне співробітництво: з урахуванням зростаючої глобалізації загроз відмивання грошей і фінансування тероризму FATF розширила межі й підсилила застосування механізмів взаємодії між правоохоронними органами;

4) операційні стандарти: уточнені роль і функції операційних агентств, відповідальних за протидію відмиванню грошей і фінансуванню тероризму, передбачена низка технік проведення

розслідувань (наприклад, аналіз фінансової інформації про операції, які викликають підозру тощо) [3].

Базові визначення даного дослідження наведено в таблиці.

Таблиця

Основні дефініції регуляторної бази управління ризиками

№ з/п	Поняття	Зміст
1	<i>Високий ризик</i> , п.п. 11 ст. 1 Закону № 361-IX [1]	Результат оцінки ризику суб'єктом первинного фінансового моніторингу, що базується на результатах аналізу сукупності критеріїв, передбачених законодавством та внутрішніми документами суб'єкта первинного фінансового моніторингу, та який свідчить про високу ймовірність використання СПФМ для легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та/або фінансування розповсюдження зброї масового знищення
2	<i>Національна оцінка ризиків</i> , п.п. 36 ст. 6 Закону № 361-IX [1]	Система заходів, що вживаються СПФМ, уповноваженими органами державної влади із залученням інших суб'єктів (за потреби) з метою визначення (виявлення) ризиків (загроз) легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму, їх аналіз, оцінка та розроблення заходів, спрямованих на запобігання виникненню та/або зменшення негативних наслідків
3	<i>Неприйнятно високий ризик</i> , п.п. 39 ст. 1 № Закону 361-IX [1]	Максимально високий ризик, що не може бути прийнятий суб'єктом первинного фінансового моніторингу відповідно до внутрішніх документів з питань фінансового моніторингу
4	<i>Ризики</i> , п.п. 54 ст. 1 Закону України № 361-IX [1]	Небезпека (загроза, уразливі місця) для суб'єктів первинного фінансового моніторингу бути використаними з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом під час надання ними послуг відповідно до характеру їх діяльності
5	<i>Управління ризиками</i> , п.п. 62 ст. 1 Закону № 361-IX [1]	Заходи, що вживаються СПФП щодо створення та забезпечення функціонування системи управління ризиками, що передбачає визначення (виявлення), оцінку/переоцінку (вимірювання), моніторинг, контроль ризиків, з метою їх мінімізації

продовження таблиці

6	<i>Ризик-орієнтований підхід,</i> п.п. 53 ст. 1 Закону № 361-IX [1]	Визначення (виявлення), оцінка (переоцінка) та розуміння ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та/або фінансування розповсюдження зброї масового знищення, а також вжиття відповідних заходів щодо управління ризиками у спосіб та в обсязі, що забезпечують мінімізацію таких ризиків залежно від їх рівня
7	<i>Порогові фінансові операції,</i> п.п. 67 п. 1 ст. 1, п. 1 ст. 20 розд. III Закону № 361-IX [1]	Фінансові операції є пороговими, якщо сума, на яку здійснюється кожна із них, дорівнює чи перевищує 400 тис. грн. (для суб'єктів господарювання, які надають послуги у сфері лотерей та/або азартних ігор, – 30 тис. грн.), за наявності однієї або більше таких ознак: якщо хоча б одна із сторін – учасників фінансової операції має відповідну реєстрацію, місце проживання чи місцезнаходження в державі, що не виконує чи неналежним чином виконує рекомендації міжнародних організацій, задіяних у сфері боротьби з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом; фінансові операції політично значущих осіб, членів їх сім'ї; фінансові операції із переказу коштів за кордон; фінансові операції з готівкою
8	<i>Підозрілі фінансові операції,</i> п. 1 ст. 21 розд. III Закону № 361-IX [1]	Фінансові операції або спроба їх проведення незалежно від суми, на яку вони проводяться, вважаються підозрілими, якщо СПФМ має підозру або має достатні підстави для підозри, що вони є результатом злочинної діяльності
9	<i>Первинний фінансовий моніторинг,</i> п.п. 45 ст. 1 Закону № 361-IX [1]	Сукупність заходів, які вживаються суб'єктами первинного фінансового моніторингу і спрямовані на виконання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії
10	<i>Фінансова операція,</i> п.п. 65 ст. 1 Закону № 361-IX [1]	Будь-які дії щодо активів клієнта, вчинені за допомогою суб'єкта первинного фінансового моніторингу або про які стало відомо суб'єктам первинного фінансового моніторингу у межах ділових відносин з клієнтом

продовження таблиці

11	Суб'єкт первинного фінансового моніторингу (СПФП), п.п. 2 ст. 6 Закону № 361-IX [1]	1) банки, страховики (перестраховики), страхові (перестрахові) брокери, кредитні спілки, ломбарди та інші фінансові установи; 2) оператори поштового зв'язку, інші установи, які надають послуги з переказу коштів (поштового переказу) та здійснення валютних операцій; 3) філії або представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності, що надають фінансові послуги на території України; 4) спеціально визначені суб'єкти первинного фінансового моніторингу: суб'єкти аудиторської діяльності; бухгалтери, суб'єкти господарювання, що надають послуги з бухгалтерського обліку та консультування з питань оподаткування; адвокатські бюро та ін.; 5) інші юридичні особи, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але надають окремі фінансові послуги
----	---	---

Для оцінки ефективності FATF прийняла підхід, орієнтований на ієрархію певних результатів: оцінка ефективності базується на одинадцяти «Безпосередніх результатах», кожен з них є одним з ключових завдань щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (далі – ПВК/ФТ). Для такої оцінки рекомендовано чотири можливі рейтинги ефективності: високий, значний, середній та низький рівень ефективності [4].

Головне правило – при виявленні більш високих ризиків вимагати від СПФМ вжиття посиленних заходів для управління та пом'якшення цих ризиків, менших – альтернативно застосовувати спрощені заходи. При цьому, суб'єкти фінансового моніторингу (як первинні, так і державні) повинні мати впроваджені процеси для виявлення, оцінки, моніторингу, управління та пом'якшення ризиків ПВК/ФТ [3]. Зазначені підходи покладені в основу вітчизняної регуляторної бази фінансового моніторингу як банківського, так і небанківського секторів.

Ризико-орієнтований підхід сьогодні – невід'ємна підсистема менеджменту, що перебуває на етапах активного формування,

раціонально імплементуючи відповідну міжнародну практику. До прикладу, в Німеччині застосовують для оцінки ризикової ситуації п'ять критеріїв ризику: місце знаходження, масштаб діяльності, структура продукту, структура клієнтської бази, структура каналів надання. За кожним з таких критеріїв складається рейтинг, який визначає розрахунок оцінки якості за побіжних заходів у сфері ПВК/ФТ.

В США ризик-орієнтований підхід ідентифікує та оцінює наявність у суб'єктів фінансового моніторингу належної політики та процедур, розроблених з урахуванням їх ризиків, пов'язаних з ВК/ФТ, а також ступеня деталізації інформації, що міститься у їх повідомленнях [5].

Економічну сутність поняття «фінансовий моніторинг», «управління ризиками», організацію їх результативного проведення як вагомого інструмента у боротьбі з тіньовою сферою бізнесу сьогодні досліджують в своїх працях вітчизняні науковці та практики, зокрема: Внукова Н., Колодізев О., Чмутова І. [4], Рекуненко І. [6], Сосенко В. [7], Уткіна М. [8], Часова О. [9], Мельник О., Божук І. [10], Сова О. [11] та ін.

Активні зміни в регуляторному полі фінансового моніторингу посилюють потребу в розробці прикладних дієвих заходів ідентифікації та верифікації об'єктів фінансового моніторингу, систем управління ризиками, відтак – адміністрування фінансових операцій, що є об'єктами фінансового моніторингу як невід'ємної складової менеджменту СПФМ.

Враховуючи специфіку господарської діяльності вітчизняних підприємств, наявність «провокуючої» до відмивання коштів корупційної складової підприємництва, імплементація ризик-орієнтованого підходу на етапах фінансового моніторингу потребує вивчення альтернатив ефективного запровадження його невід'ємних елементів: створення ризик – профілів; попередження, виявлення, оцінку та мінімізацію ризиків за умови повного документування зазначених процедур тощо.

Мета дослідження: на основі міжнародної та вітчизняної практики запровадження ризик-орієнтованого підходу процесів фінансового моніторингу в сфері підприємницької діяльності визначити дієві заходи контролю за отриманням суб'єктами неправомірних доходів, забезпечивши спрямування виробничих ресурсів на збалансований соціально-економічний національний розвиток; обґрунтувати методичні та організаційні підходи щодо

організації суб'єктами первинного фінансового моніторингу результативної системи управління ризиками, яка б створила умови для надійного захисту економіки та суспільства в цілому від легалізації (відмивання) доходів, отриманих незаконно, фінансування тероризму та розповсюдженням зброї масового знищення.

Сьогодні СПФМ зобов'язаний: виявляти ризики, властиві його бізнесу; дотримуватись попередньо затвердженої, адаптованої до характеру операційної діяльності, системи управління ризиками; проводити перевірку кожного контрагента/клієнта, ідентифікованого як об'єкт фінансового моніторингу, на основі створеного суб'єктом первинного фінансового моніторингу профілю ризиків; системно проводити переоцінку своїх ризиків та ризиків контрагентів/клієнтів, для яких властиво проведення так званих «порогових», «підозрілих» операцій.

Закон 361-ІХ регламентує для СПФМ ідентифікувати та перевіряти як платника, так і одержувача низки грошових переказів. Винятком залишаються: виведення коштів з власного рахунку; сплата обов'язкових платежів до бюджету, комунальних платежів; грошові перекази для оплати товарів або послуг на суму менше 30 000 гривень; грошових переказів в межах України на суму менше 5000 гривень, якщо відсутні ознаки зв'язку з іншими операціями.

Процедури внутрішнього контролю мають включати як підтвердження ідентифікаційних даних приватної особи, так і ідентифікацію структури та кінцевих бенефіціарів юридичної особи (якщо відповідна операція ініційована юридичною особою).

За Міжнародним стандартом бухгалтерського обліку (МСБО) 24 «Розкриття інформації про зв'язані сторони» узагальнюється два типи бенефіціарних власників:

- особи, що прямо або через третіх осіб володіють часткою $\geq 25\%$ в статутному капіталі підприємства;
- особи, що можуть контролювати діяльність компанії незалежно від формального (директор, член правління тощо) [12].

На перший погляд, окремі питання щодо об'єктів фінансового моніторингу дещо спрощено, але це тільки «на перший погляд». Зменшилася кількість ознак фінансових операцій, про які СПФМ зобов'язані повідомляти Держфінмоніторингу – їх чотири: фінансові операції на користь резидента Ірану чи Північної Кореї, власника банківського рахунку в цих країнах; фінансові операції політично

значущих осіб, членів їх сімей та пов'язаних осіб; фінансові операції з переказу коштів за кордон (у тому числі до офшорних зон); фінансові операції з готівкою. Разом з тим, з'явилося поняття «підозріла» фінансова операція.

Крім обов'язку звітувати про порогові фінансові операції, Закон № 361-IX передбачає необхідність звітувати про підозрілі фінансові операції, до яких належать операції незалежно від суми, якщо суб'єкт первинного фінансового моніторингу має достатні підстави для підозри, що вони є результатом злочинної діяльності. Положення №65 зазначає більше 70-ти критеріїв ризиковості, за якими така фінансова операція може бути визнана підозрілою (Додаток 19 Положення № 65) [13]. Перелік так званих «підозрілих операцій» включає десятки альтернатив їх ідентифікації, що потребує типологічних підходів. Характерними ознаками підозрливості фінансових операцій з готівкою і грошовими інструментами є: купівля-продаж платіжних засобів за готівку; зарахування на рахунок коштів у готівковій формі з їх подальшим переведенням того ж або наступного операційного дня іншій особі; заплутаний або незвичний характер фінансової операції чи сукупності пов'язаних між собою фінансових операцій, що не мають очевидного економічного сенсу або очевидної законної мети; невідповідність фінансової операції характеру та змісту діяльності клієнта; розрахунки, пов'язані з кінцевими бенефіціарними власниками, які є учасниками (керівниками, бухгалтерами, підписантами) багатьох юридичних осіб; не пов'язане з діяльністю істотне збільшення залишку на рахунку та інші.

Практичні звернення СПФМ до Держфінмоніторингу узагальнили певні індикатори їх фіксації, як от:

- отримання платежу, нарахованого на основі безпідставно високих тарифів;
- навмисне перетворення у готівкову форму окремих платежів (наприклад, страхових внесків, благодійної допомоги, відшкодувань тощо);
- наявність ознак фіктивності господарської діяльності економічного суб'єкта;
- наявність значних сум готівки, які використовуються в господарській діяльності економічного суб'єкта;
- навмисне приведення господарської діяльності економічного суб'єкта до неплатоспроможності або банкрутства;
- неналежне ведення бухгалтерського обліку, складання фінансової звітності і організація внутрішнього контролю;

- заплутані умови угод між економічними суб'єктами та фізичними особами, про які відсутні інформаційні відомості.

Серед найбільш типових «підозрілих операцій» в діяльності АФ: кінцевий бенефіціарний власник юридичної особи-СПФМ є учасником багатьох інших юридичних осіб, у деяких є керівником та/або бухгалтером/підписантом; наявність інформації про відкриті кримінальні провадження з розслідування злочинів у сфері господарської діяльності щодо власника істотної участі; підтверджені підстави вважати, що клієнт структурує фінансові операції з метою уникнення певних порогових значень та ін.

Ризик-орієнтований підхід для аудиторських фірм (АФ), що є суб'єктами первинного фінансового моніторингу, ґрунтується на дворівневій оцінці ризиків:

1) оцінка ризик-профілю безпосередньо АФ: виявлення та оцінка ризиків фінансових операцій фірми, що відповідно до Закону 361-ІХ можуть бути об'єктами фінансового моніторингу; аналіз заходів з управління такими ризиками для їх мінімізації;

2) оцінка ризик-профілю контрагентів (постачальників, замовників та споживачів аудиторських послуг): виявлення та оцінка первинного ризику ділових відносин (фінансової операції без встановлення ділових відносин) з клієнтом; аналіз наявних заходів з управління ризиками для їх мінімізації до прийняттого для АФ рівня ризику. АФ постійно вживає заходів для підтримання в актуальному стані оцінки наведених ризиків, враховуючи за потреби їх переоцінку.

Щодо групи 1, то АФ насамперед здійснює оцінку власного ризик-профілю з урахуванням характерних для її операційної діяльності фінансових операцій: характеру та масштабу діяльності фірми; видів аудиторських послуг; ризик-профілю замовників/груп замовників аудиторських послуг; способів надання послуг тощо. Аналізуючи наповненість свого ризик-портфелю, аудиторська фірма обґрунтовує документально прийнятний рівень ризику у сфері ПВК/ФТ – ризики, які фірма готова прийняти, та ризики, що вона може прийняти після вжиття відповідних заходів з управління ними та /або їх мінімізації.

Методичними рекомендаціями Держфінмоніторингу регламентовано дуже високий, високий, середній та низький рівні ризику [14]. Така класифікація ризиків має бути в полі зору як безпосередньо при проведенні аудиту, так і при наданні інших аудиторських послуг.

До основних ризиків, які можуть нівелюватись у результаті реалізації ефективних заходів фінансового моніторингу

(управлінські ризики) більшість науковців відносять:

- операційний ризик (operational risk): можливості прямих або непрямих втрат внаслідок побудови неадекватних внутрішніх процесів або їх свідомого чи несвідомого порушення;
- юридичний ризик (legal risk): можливості порушення вимог національного та (або) міжнародного законодавства;
- ризик втрати репутації (reputation risk);
- фінансовий ризик (financial risk): ймовірність легалізації незаконних доходів за результатами проведення фінансових операцій, внаслідок чого виникають фінансові санкції, зменшення доходів та збільшення витрат банку [15].

Для АФ – СПФМ на етапах ознайомлення з клієнтом, укладання угоди на надання аудиторських послуг доцільно розглянути всі вищенаведені ризики.

В процесі аудиту фінансової звітності АФ акцентує увагу, першочергово, на операційних та фінансових ризиках, на етапах проведення огляду фінансової звітності, виконання завдань з надання впевненості (сучасна практика передбачає широкий спектр проведення операційного аудиту, виконання аудиторами погоджених процедур тощо) – відповідно до завдань в полі зору фірми всі перелічені види ризиків.

При формуванні ризик-портфелів групи 2 пріоритетну увагу варто приділити фінансовому ризику. При оцінці такого ризику як «високий» – розглянути класифікацію ризиків контрагентів за сферами господарської діяльності, а саме: постачання, виробництва/комерція, збут.

Види ризиків практично нескінченні. Хоча поки що немає емпіричних доказів щодо нового підходу інституційної економіки до управління ризиками, теорія дає інше пояснення корпоративної поведінки: адміністрування процесів управління ризиками можливе з урахуванням прийнятої практики в певній галузі. Існують альтернативні варіанти оцінки ефективності управління ризиками без однозначних рецептів.

В міжнародній практиці найбільш широко використовуваним показником оцінки ризиків є *рентабельність активів (РА)*, що оцінюється як чистий прибуток, поділений на середній обсяг активів за певний період (формула 1):

$$РА = \frac{\text{Чистий прибуток}}{(\text{Загальні активи на п.п.} + \text{Загальні активи на к.п.}) / 2}. \quad (1)$$

РА передає інвесторам прибуток, отриманий за рахунок коштів, вкладених у капітальні активи. Відтак, ефективно використання активів компанії найкраще відображається через

норму прибутку від її активів.

Ще один з варіанті оцінки – коефіцієнт рентабельності власного капіталу (РВК), що вимірюється шляхом поділу чистого прибутку на власний капітал (формула 2):

$$ROE = \text{NetProfit} / (\text{Капітал на п.п.} + \text{Капітал на к.п.}) / 2. \quad (2)$$

Рентабельність власного капіталу (РВК) – важливий показник ефективності компанії, пов'язаний з бухгалтерським обліком. РВК не є незалежним показником ефективності: сума ризикованих активів та подія платоспроможності не враховується у цифрах даного показника, відтак – не враховує довгострокову стратегію компанії.

Серйозній критиці в міжнародній практиці управління ризиками підлягає недосконалість техніки в управлінні ризиками, зокрема: відсутність структурованої ідентифікації ризику, неврахуванням незапланованих ризиків на вплив обмежених фінансових та нефінансових ресурсів; зосередженість управлінських дій на уникненні ризику, а не на формуванні методів контролю ризиків тощо. Дослідження підтвердили тісний позитивний зв'язок між ідентифікацією ризиків, розумінням ризиків та моніторингом ризиків [16].

Цікавою та найбільш доступною є практика ідентифікації ризиків з метою належної організації їх попередження, яка передбачає (як варіант) п'ятирівневу бальну оцінку: 1 – більшою мірою, 2 – значною мірою, 3 – помірно, 4 – мало, 5 – відсутні (зовсім немає/ні).

Для прикладу, наведемо фрагмент ідентифікації ризику на етапах ознайомлення з контрагентом:

	Можливий ризик	Оцінювання				
		1	2	3	4	5
1	Контрагент працює в регіоні тривалий термін	більше п'яти років				
2	Контрагент відомий як учасник інноваційних виробничих проєктів				нерегулярно	
3	Контрагент підтримує регіональні та екологічні проєкти					інформація відсутня
4	Підтвердження фінансової звітності та сайті		звітність підтверджена аудитом за останні 2 роки			

Ризик ділових відносин: $(1+2+4+5):4=3$ (середній ризик)

Керуючись Постановою 65, аудиторська фірма як СПФМ (аналогічно банку) запроваджує власну ризик-модель, самостійно визначає вхідні дані та інформаційні джерела для проведення оцінки ризиків, алгоритм проведення оцінки ризиків та шкалу рівнів ризиків, адекватні кількісні межі для тих критеріїв, які містять кількісні характеристики (зокрема «істотне збільшення», «великі обсяги», «регулярність»). При цьому шкала для класифікації рівнів ризику ділових відносин (фінансової операції без встановлення ділових відносин) обов'язково має містити «дуже високий» та «високий» рівні ризику, що можуть бути визнаними або як «неприйнятні», або потребують додаткового аналізу з метою зниження ризику.

Неприйнятно високий рівень ризику (попередньо встановлений СПФМ) зобов'язує АФ відмовитися від встановлення та/або підтримання ділових відносин, якщо:

здійснення ідентифікації та/або верифікації клієнта з метою встановлення кінцевих бенефіціарних власників є неможливим;

клієнтом не надано необхідних для здійснення належної перевірки документів чи відомостей;

клієнтом/його представником надано недостовірну інформацію з метою введення в оману СПФМ;

виявлено в порядку, затвердженому відповідними внутрішніми регуляторними документами СПФМ, що банк, з яким встановлені кореспондентські відносини, є банком-оболонкою та/або клієнт підтримує кореспондентські відносини з банком-оболонкою;

здійснення ідентифікації особи, від імені або в інтересах якої проводиться фінансова операція, та встановлення її кінцевого бенефіціарного власника або вигодоодержувача за фінансовою операцією є неможливим (п. 1. ст. 15 Закону 361-IX).

Якщо стосовно клієнта СПФМ встановлено рівень ризику «високий», суб'єктом вживаються заходи, зокрема: поглиблена перевірка клієнта; перевірка інформації щодо ідентифікації і верифікації, отримання додаткової інформації від клієнта або з інших публічних джерел; збирання з публічних джерел інформації про діяльність клієнта, його фінансовий стан; відмова від встановлення або продовження ділових відносин з клієнтом; інформування Держфінмоніторингу про фінансові операції клієнтів, яким СПФМ встановив високий рівень ризику.

Для СПФМ регламентовано низку важливих внутрішніх

документів, зокрема: правила фінансового моніторингу, програма проведення первинного фінансового моніторингу та інші внутрішні документи з питань фінансового моніторингу (п. 1. ст. 8 Закону 361-IX) [1].

Правила складаються з таких розділів:

- опис внутрішньої системи фінансового моніторингу СПФМ;
- перелік прав та обов'язків відповідального працівника/працівників, що залучені до проведення фінансового моніторингу;
- порядок постановки на облік/зняття з обліку у Держфінмоніторингу суб'єкта;
- порядок ідентифікації, верифікації та вивчення клієнтів, що проводять фінансові операції, та інших осіб, які беруть у них участь;
- порядок відмови від встановлення ділових відносин з клієнтом або від проведення фінансової операції;
- критерії ризику легалізації (відмивання) неправомірних доходів;
- порядок оцінки та переоцінки ризику, опис заходів суб'єкта з управління ризиками;
- порядок виявлення, реєстрації, а також подання до Держфінмоніторингу інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу та ін.

Опис внутрішньої системи фінансового моніторингу містить: перелік структурних підрозділів (окремих працівників суб'єкта), залучених до проведення фінансового моніторингу, а також завдань, що вирішуються ними; розподіл повноважень між структурними підрозділами (окремими працівниками); механізм взаємодії структурних підрозділів (окремих працівників), зокрема порядок здійснення документообігу, передачі інформації та прийняття управлінських рішень, послідовності дій окремих підрозділів, фахівців; порядок проведення перевірок внутрішньої системи фінансового моніторингу.

Програма містить низку заходів з відповідними термінами їх виконання та визначенням осіб, що відповідають за їх виконання, зокрема: призначення відповідального працівника, працівника, що тимчасово виконує обов'язки відповідального працівника; розробка та затвердження посадової інструкції відповідального працівника; розробка і оновлення Правил і Програми; ознайомлення працівників СПФМ з Правилами та Програмою; попередження працівників суб'єкта про відповідальність за порушення відповідних внутрішніх

документів та законодавства; забезпечення підвищення кваліфікації відповідального працівника та ін.

Переконливо корисними є практики анкетування: при проведенні ідентифікації, верифікації та вивченні клієнта СПФМ має право скласти анкету – внутрішній документ, який заповнюється і підписується працівником, уповноваженим на здійснення ідентифікації та верифікації. Відомості щодо мети ділових відносин можуть отримуватись шляхом письмового опитування клієнта (уповноваженого представника, в разі якщо клієнтом є юридична особа) у порядку, визначеному Правилами (розділ IV, Положення № 1160) [17].

При цьому здійснення записів повинно сприяти обґрунтуванню результативності проведених процедур первинного фінансового моніторингу, а саме підтвердити: раціональність та ефективність виконаної роботи, дозволяючи підтвердити змістовність виявлених фактів та достовірність і повноту застосованих аналітичних розрахунків.

Законодавством узагальнено особливі терміни збереження документів: робочі документи, їх копії, записи тощо зберігаються не менше п'яти років після припинення ділових відносин з клієнтом або завершення разової фінансової операції без встановлення ділових відносин з клієнтом. СПФМ самостійно визначає та відображає у внутрішніх документах: метод та порядок оцінки ризику; результати оцінки (переоцінки) ризику; застережні заходи щодо клієнтів залежно від встановленого їм рівня ризику; особливості моніторингу та аналізу фінансових операцій клієнтів залежно від встановленого їм рівня ризику; періодичність перегляду встановленого щодо клієнта рівня ризику (розділ V, Положення № 1160) [17].

Висновки і перспективи подальших розвідок. Регуляторна база з питань фінансового моніторингу суттєво вплинула на формування оцінки якості надання аудиторських послуг: аудиторська фірма, зареєструвавшись як суб'єкт первинного фінансового моніторингу, зобов'язана більше уваги приділяти управлінню ризиками як невід'ємній складовій внутрішнього контролю. З першого погляду об'єкти обов'язкового фінансового моніторингу – нечисленні фінансові операції, однак вони досить часто виявляються через так звані «підозрілі операції» (що налічують сьогодні більше 70-ти ознак). Для виконання суб'єктами первинного фінансового моніторингу нормативних вимог щодо управління ризиками система менеджменту СПФМ визначає низку

нових напрямків контрольних процедур.

Безперечно, такий обсяг інформації потребує фахової підготовки, затрат часу, ймовірно, кадрових змін. Разом з тим, при наданні аудиторських послуг результати проведених АФ процедур управління ризиками (як за власними фінансовими операціями, так і операціями замовників аудиторських послуг) тезово доповнять Звіт незалежного аудитора, чим нададуть аудиторській думці більш переконливого обґрунтування та достовірності.

1. Про запобігання та боротьбу з легалізацією (відмиванням) доходів, отриманих незаконно, фінансуванням тероризму та розповсюдженням зброї масового знищення : Закон України № 361-IX, редакція від 16.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (дата звернення: 03.08.2021).
2. Акімова О. В. Дослідження можливостей адаптації та використання міжнародних типологій в системі фінансового моніторингу України. *Technology audit and production reserves*. 2016. № 5/4(31). URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/288836234.pdf> (дата звернення: 12.08.2021).
3. INTERNATIONAL STANDARDS ON COMBATING MONEY LAUNDERING AND THE FINANCING OF TERRORISM & PROLIFERATION. The FATF Recommendations. URL: <https://www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/fatf-recommendations.html> (дата звернення: 14.08.2021).
4. Внукова Н. М., Колодізев О. М., Чмутова І. М. Аналіз міжнародного досвіду застосування ризик-орієнтованого підходу у сфері протидії відмиванню коштів, фінансуванню тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення. *Гроші, фінанси і кредит*. 2017. Вип. 17. URL: <http://global-national.in.ua/issue-17-2017/26-vipusk-16-kviten-2017-r-2/3186-vnukova-n-m-kolodizev-o-m-chmutova-i-m-analiz-mizhnarodnogo-dosvidu-zastosuvannya-rizik-orientovanogo-pidkhodu-u-sferi-protidiji-vidmivannyu> (дата звернення: 09.08.2021).
5. Risk-based Approach. Guidance for the Banking Sector. URL: <http://www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/risk-basedapproach-banking-sector.html> (дата звернення: 22.07.2021).
6. Рекуненко І. І., Кобець Ж. О., Швидько І. О. Особливості формування та застосування системи фінансового моніторингу в Україні. *Вісник СумДУ. Сер. Економіка*. 2020. № 1.
7. Сосенко В. Внутрішні документи суб'єкта первинного фінансового моніторингу як джерела фінансового права. *Підприємництво, господарство і право. Фінансове право*. 2020. № 4. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.4.36> (дата звернення: 10.07.2021).
8. Уткіна М. С. Фінансовий моніторинг як один із засобів протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. *Юридичний науковий електронний журнал*. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-7/75> (дата звернення: 03.07.2021).
9. Часова Т. О. Використання фінансового моніторингу під час розслідування злочинів у сфері економіки. *Часопис Київського університету права*. 2020. Вип. 2. DOI: 10.36695/2219-5521.2.2020.74 (дата звернення: 25.07.2021).
10. Мельник О. П., Божук І. І. Тенденції розвитку фінансового моніторингу в Україні та світова практика. *Правові новели. Науковий юридичний журнал*. № 10/2020. URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7391/1/7133_IR.pdf (дата звернення: 14.07.2021).
11. Сова О. Місце фінансового моніторингу в системі банківського нагляду. *Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій*. 2020. № 5. Том 1. URL: <http://orcid.org/0000-0001-6386-6432> (дата

звернення: 09.08.2021). **12.** МСБО 24. Розкриття інформації про зв'язані сторони. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_043?find=1&text=%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%8F%D0%B7%D0%B0%D0%BD%D0%B0+%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B0#Text (дата звернення: 22.07.2021). **13.** Постанова Правління НБУ за №65 від 19.05.2020 р. Редакція від 15.01.2021 р. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0065500-20#Text> (дата звернення: 24.07.2021). **14.** Рекомендації Держфінмоніторингу для СПФМ щодо ризиків, пов'язаних із фінансуванням сепаратистських та терористичних заходів на території України. Документ n0003827-16. Прийняття від 13.06.2016. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0003827-16#Text> (дата звернення: 03.08.2021). **15.** Д'яконова І. І. Формування системи фінансового моніторингу як складової ризик-орієнтованого банківського нагляду. *Проблеми системного підходу в економіці* : електронне наукове фахове видання. 2011. № 3. URL:

https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/57683/6/Diakonova_%20Formuvannia_systemy.pdf;jsessionid=9E7532A426B8C6F6AEC365D18C35132E (дата звернення: 28.07.2021). **16.** Letty Maanan Ewool, Joyce Ama Quartey. Evaluation of the Effect of Risk Management Practices on the Performance of Microfinance Institutions. URL:

https://hrmars.com/papers_submitted/8440/evaluation-of-the-effect-of-risk-management-practices-on-the-performance-of-microfinance-institutions.pdf (дата звернення: 22.07.2021). **17.** Про затвердження Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання і нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство фінансів України : Наказ МФУ від 22.12.2015 № 1160. Документ z0063-16. Прийняття від 22.12.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0063-16#Text> (дата звернення: 28.07.2021).

REFERENCES:

1. Pro zapobihannya ta borotbu z lehalizatsiieiu (vidmyvanniam) dokhodiv, otrymanykh nezakonno, finansuvanniam teroryzmu ta rozpovsiudzhenniam zbroi masovoho znyshchennia : Zakon Ukrainy № 361-IX, redaktsiia vid 16.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (data zvernennia: 03.08.2021).
2. Akimova O. V. Doslidzhennia mozhlyvostei adaptatsii ta vykorystannia mizhnarodykh typolohii v systemi finansovoho monitorynhu Ukrainy. *Technology audit and production reserves*. 2016. № 5/4(31). URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/288836234.pdf> (data zvernennia: 12.08.2021).
3. INTERNATIONAL STANDARDS ON COMBATING MONEY LAUNDERING AND THE FINANCING OF TERRORISM & PROLIFERATION. The FATF Recommendations. URL: <https://www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/fatf-recommendations.html> (data zvernennia: 14.08.2021).
4. Vnukova N. M., Kolodiziev O. M., Chmutova I. M. Analiz mizhnarodnogo dosvidu zastosuvannia ryzyk-oriientovanoho pidkhodu u sferi protydii vidmyvanniu koshtiv, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvannia rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyshchennia. *Hroshi, finansy i kredyt*. 2017. Vyp. 17. URL: <http://global-national.in.ua/issue-17-2017/26-vipusk-16-kviten-2017-r-2/3186-vnukova-n-m-kolodizev-o-m-chmutova-i-m-analiz-mizhnarodnogo-dosvidu-zastosuvannya-rizik-orientovanogo-pidkhodu-u-sferi-protidiji-vidmyvannyu> (data zvernennia: 09.08.2021).
5. Risk-based Approach. Guidance for the Banking Sector. URL: <http://www.fatf->

gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/risk-basedapproach-banking-sector.html (data zvernennia: 22.07.2021). **6.** Rekunen I. I., Kobets Zh. O., Shvydko I. O. Osoblyvosti formuvannia ta zastosuvannia systemy finansovoho monitorynhu v Ukraini. *Visnyk SumDU. Ser. Ekonomika*. 2020. № 1. **7.** Sosenko V. Vnutrishni dokumenty subiekta pervynnoho finansovoho monitorynhu yak dzherela finansovoho prava. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo. Finansove pravo*. 2020. № 4. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.4.36> (data zvernennia: 10.07.2021). **8.** Utkina M. S. Finansovyi monitorynh yak odyz iz zasobiv protydii lehalizatsii dokhodiv, otrymanykh zlochynnym shliakhom. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-7/75> (data zvernennia: 03.07.2021). **9.** Chasova T. O. Vykorystannia finansovoho monitorynhu pid chas rozsliduvannia zlochyniv u sferi ekonomiky. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. 2020. Vyp. 2. DOI: 10.36695/2219-5521.2.2020.74 (data zvernennia: 25.07.2021). **10.** Melnyk O. P., Bozhuk I. I. Tendentsii rozvytku finansovoho monitorynhu v Ukraini ta svitova praktyka. *Pravovi novely. Naukovyi yurydychnyi zhurnal*. № 10/2020. URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7391/1/7133_IR.pdf (data zvernennia: 14.07.2021). **11.** Sova O. Mistse finansovoho monitorynhu v systemi bankivskoho nahliadu. *Yevropeyskyi naukovyi zhurnal Ekonomichnykh ta Finansovykh innovatsii*. 2020. № 5. Tom 1. URL: <http://orcid.org/0000-0001-6386-6432> (data zvernennia: 09.08.2021). **12.** MSBO 24. Rozkryttia informatsii pro zviazani storony. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_043?find=1&text=%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%8F%D0%B7%D0%B0%D0%BD%D0%B0+%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B0#Text (data zvernennia: 22.07.2021). **13.** Postanova Pravlinnia NBU za №65 vid 19.05.2020 r. Redaktsiia vid 15.01.2021 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0065500-20#Text> (data zvernennia: 24.07.2021). **14.** Rekomendatsii Derzhfinmonitorynhu dlia SPFM shchodo ryzykiv, poviazanykh iz finansuvanniam separatystykykh ta terorystychnykh zakhodiv na terytorii Ukrainy. Dokument n0003827-16. Pryiniattia vid 13.06.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0003827-16#Text> (data zvernennia: 03.08.2021). **15.** Diakonova I. I. Formuvannia systemy finansovoho monitorynhu yak skladovoi ryzyk-oriietovanoho bankivskoho nahliadu. *Problemy systemnoho pidkholdu v ekonomitsi* : elektronne naukove fakhove vydannia. 2011. № 3. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/57683/6/Diakonova_%20Formuvannia_systemy.pdf;jsessionid=9E7532A426B8C6F6AEC365D18C35132E (data zvernennia: 28.07.2021). **16.** Letty Maanan Ewool, Joyce Ama Quartey. Evaluation of the Effect of Risk Management Practices on the Performance of Microfinance Institutions. URL: https://hrmars.com/papers_submitted/8440/evaluation-of-the-effect-of-risk-management-practices-on-the-performance-of-microfinance-institutions.pdf (data zvernennia: 22.07.2021). **17.** Pro zatverdzhennia Polozhennia pro zdiisnennia finansovoho monitorynhu subiektamy pervynnoho finansovoho monitorynhu, derzhavne rehuliuвання i nahliad za diialnistiu yakykh zdiisniuie Ministerstvo finansiv Ukrainy : Nakaz MFU vid 22.12.2015 № 1160. Dokument z0063-16. Pryiniattia vid 22.12.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0063-16#Text> (data zvernennia: 28.07.2021).

Levytska S. O. [1; ORCID ID: 0000-0002-4739-0486],
Doctor of Economics, Professor,
Osadcha O. O. [1; ORCID ID: 0000-0003-1314-3281],
Doctor of Economics, Professor

¹*National University of Water and Environmental Engineering, Rivne*

RISK-ORIENTED APPROACH AT INITIAL FINANCIAL MONITORING STAGES

Generalized: basic legislative rules, financial monitoring norms, and principles for domestic business entities; conceptual definitions of the Law of Ukraine 361-IX; organization and methodology of risk-oriented approach at the stages of initial financial monitoring and international practice of its implementation. Risks classification of based on financial transactions results to be monitored, their impact on business efficiency is disclosed. The need for thorough risks identification and verification based on transactions results with assets defined by law as "objects of financial monitoring", as well as documentary evidence of their prevention, detection, evaluation and minimization of the impact on business performance are substantiated. The international identifying practice of risks for individual financial transactions is given on the auditing example. For primary financial monitoring subjects (for example, audit firms) alternative approaches to internal risk management system regulation are proposed as an integral part for ensuring audit services quality.

It is specified that the risk-oriented approach for audit firms that are initial financial monitoring subjects is based on risk assessment at two levels:

1) risk profile assessment directly of the audit firm: identification and assessment of financial transactions risks for the firm, which may be subject to financial monitoring in accordance with Law 361-IX; analysis of measures to manage such risks in order to minimize them;

2) risk profile assessment of counterparties (suppliers, customers, and consumers of audit services): identification and assessment of business relationships initial risks (financial transactions without establishing business relationships) with customers; analysis of risk management measures existing to minimize them to an acceptable risk level for the audit firm.

It is clarified that when providing audit services, risks management procedures results that are performed by the audit firm (both on its own financial transactions and transactions of audit clients), will supplement the auditor's report, as a result – provide the audit opinion more justification convincing and reliability.

Keywords: financial monitoring; initial financial monitoring subject; risks profile; suspicious financial transaction; audit firm.

Левицкая С. А. [1; ORCID ID: 0000-0002-4739-0486],

д.э.н., профессор,

Осадчая О. А. [1; ORCID ID: 0000-0003-1314-3281],

д.э.н., профессор

¹Национальный университет водного хозяйства и природопользования, г. Ровно

РИСК–ОРИЕНТИРОВАННЫЙ ПОДХОД НА ЭТАПАХ ПЕРВИЧНОГО ФИНАНСОВОГО МОНИТОРИНГА

Обобщены и систематизированы: основные законодательные правила, нормы и принципы осуществления финансового мониторинга отечественными субъектами хозяйствования; концептуальные определения Закона Украины 361-IX; организации и методики риск-ориентированного подхода на этапах первичного финансового мониторинга а также международная практика его проведения. Раскрыто классификацию рисков по результатам проведения финансовых операций, подлежащих мониторингу, их влияние на эффективность бизнеса. Обоснована необходимость тщательного выявления и проверки рисков за финансовыми операциями с активами, определенными законом как «объекты финансового мониторинга», а также документального подтверждения предупреждения таких рисков, выявления, оценки и минимизации влияния на результативность бизнеса. Международная практика идентификации рисков отдельных финансовых операций приведена на примере аудиторской деятельности. Для субъектов первичного финансового мониторинга (на примере аудиторских фирм) предложено альтернативные подходы относительно внутреннего регулирования системы управления рисками как неотъемлемой составляющей обеспечения качества предоставления аудиторских услуг.

Ключевые слова: финансовый мониторинг; субъект первичного финансового мониторинга; профиль рисков; подозрительная финансовая операция; аудиторская фирма.

Отримано: 25 серпня 2021 р.
Прорецензовано: 01 вересня 2021 р.
Прийнято до друку: 24 вересня 2021 р.